

HVAD NATUREN DOG SIGER

ET MODERNE EVENTYR OM BIOINVASION OG MORAL

Af Christian Coff

Der var engang to riger som lå tæt ved hinanden, kun adskilt af et lille sund. Menneskene i de to riger talte næsten samme sprog, men alligevel var det slet ikke så let at forstå hinanden.

Det ene rige havde en dronning. Dronningens rige var lille og kultiveret. Det andet rige havde en konge og var stort og vildt. Forskellen til trods havde de mange fælles anliggender, og de to rigers dygtigste kræmmere fandt at det var på tide at lave en fast forbindelse over det lille sund. Det skulle øge samhandelen og holde hjulene i gang. Kræmmerne foreslog derfor dronningen i det lille og kultiverede land og kongen i det store og vilde land at bygge en bro over det lille sund.

Men det var slet ikke så smal en sag som sundets ringe bredde antydede. Jo, broen kunne sagtens bygges, det vidste kræmmerne, det var ikke det der var galt. Det var noget helt andet, og det var ganske uventet. Trods kræmmernes store evner ud i at bøje naturen til behag for menneskene så rakte deres fantasi ikke til at forestille sig den modstand som brobyggeriet skabte i befolkningerne.

For mange år siden var det lille og kultiverede land en iskold vinter blevet invaderet af vilde krigere der på det frosne vand var gået over sundet. Men ikke nok med det, den faste forbindelse ville også give mange vilde dyr fra det store og vilde land mulighed for at krydse sundet. Nu troede ingen rigtig længere på krigen,

men en invasion af fremmede vilde dyr var jo også slemt nok.

I det store og vilde land så man med nedlæthed på det lille lands kultiverede natur. Man var endog tilbøjelig til at mene at det lille land slet ingen natur havde!

Nå ja, de kaldte det jo vist nok også selv for halv-natur, hvad de så end mente med det. Men man ville i det store og vilde land ikke risikere at det lille lands kultiverede natur skulle brede sig og fortrænge den oprindelige og vilde natur.

I begge riger var man bange for at broen ville medføre nye og ukendte gener. Man syntes at det lille sund var en naturlig adskillelse mellem de to lande. For havde man i rigerne svært ved at finde sig selv og sin egen identitet i en tid uden krigens fjendebilleder, så kunne adskillelsen og forskelligheden af naturen i de to riger skabe en dyb og inderlig fædrelandsfølelse.

Da borgerne i det lille og kultiverede land fik nys om den faste forbindelse som kræmmerne havde planer om gik de til dronningen og råbte: "Ulven kommer, ulven kommer." For de var bange for at den vilde ulv fra det store og vilde rige skulle snige sig over den faste forbindelse. "Hvilke gener vil en stor og vild ulv ikke kunne påføre vort lille og kultiverede land!" sagde de. Men det var svært at vide hvad man skulle tro, for mange havde hørt den med ulven før. Også dronningen havde hørt den før, og heller ikke hun vidste hvad hun skulle tro.

Lidt på samme måde gik det i det store og vilde rige. Her gik bekymrede borgere til kongen og sagde: "Med den faste forbindelse over det lille sund ændres strømmen og fiskene kan ikke følge deres vante ruter. Fiskene vil svømme en anden vej, og det er hverken vildt eller naturligt. Det kan ikke være rigtigt."

"Jamen, betyder det da at de vil svømme den forkerte vej?" spurgte kongen.

"Det kan man godt sige. Det har vi allerede mange gode eksempler på fra det lille og kultiverede land som jo har så mange faste forbindelser. De har næsten ingen oprindelig og vild natur, deres natur er allerede så skrækkeligt kultiveret. Vi må være på vagt og beskytte vores uberørte natur, og derfor er det sikrere med en løs forbindelse", svarede de. Det var færgefarten de tænkte på.

Det var svært at forstå for kongen. For hvad kunne nu siges at være den rigtige og forkerte vej for fiskene? Og var den uberørte natur nu også så uberørt når man bevidst ikke rørte ved den, men netop forhindrede en berøring? Var en sådan ikke-berøring ikke netop en berøring der gjorde at man kunne tale om naturens uberørte berørthed? Det svimlede for kongen. Han ville så gerne spørge fiskene til råds, men det kunne han ikke, for de kongelige på slottet forstod ikke længere naturens sprog.

Sagen om den faste forbindelse var pludselig

blevet af overmåde stor betydning. I begge riger var naturen en sag som optog folkets sind meget. Både dronningen i det lille og kultiverede land og kongen i det store og vilde land havde hårdt brug for et råd. Det skulle helst være et godt råd, for det var sandelig vanskelige sager at forholde sig til. Det bedste råd ville være naturen selv, men naturen var som sagt for længe siden holdt op med at tale til de kongelige på slottet.

"Det ville have været så nemt og bekvemt om vi havde talt samme sprog, men nu må vi finde ud af det på anden måde", sukkede kongen. Og det stod klart for ham at han ikke blot regerede over menneskene, men at han også regerede over naturen enten han ville det eller ej. Lige meget om

han gav sin tilladelse til at bygge broen eller ej ville det i sidste ende være hans beslutning, og beslutningen ville få betydning for naturen.

Selv om naturen ikke kunne tale sådan som mennesker, så vidste både dronningen og kongen at naturen havde en slags sprog. Det var blot et meget anderledes sprog. Det vidste vel de fleste, for man følte af og til at man kunne snakke med en hund eller forstå naturens andre tegn.

En snegl på vejen er tegn på regn, som man sagde. Dygtige biologer havde også for længe siden vist at naturens levende væsner i deres kroppe indeholdt vigtige oplysninger om sig selv, og at levende væsner talte med hinanden på deres egen måde. Uden sproget var livet ikke muligt. Men hvad skulle dronningen i det lille og kultiverede land og kongen i det store og vilde land gøre?

Noget måtte gøres. Man kunne ikke blot se til at forandringerne kom snigende på den måde. Dronningen i det lille og kultiverede land ville vide om ulven ville komme eller ej og om det ville påføre naturen nye gener eller ej. Kongen i det store og vilde land ville vide hvad der var den rigtige og forkerte vej for fiskene gennem sundet. Naturen skulle tydes. Dronningen i det lille og kultiverede land og kongen i det store og vilde land havde fælles sag, sådan på en måde i hvert fald. Men de vidste også begge at de ikke kunne gå til naturen selv, for den var holdt op med at tale til dem. Nogen måtte få naturen i tale for dronningen og kongen, men hvem kunne gøre det?

Som vanligt var når man på slottet skulle høre nogens mening indkaldte man en opinionsmåler. En sådan var særlig dannet ud i at forstå hvad folket mente om noget og måtte også kunne finde ud af hvad naturen sagde folket.

“Dette er en vanskelig og ganske særlig sag”, sagde kongen i det store og vilde land til opinionsmåleren. “Vi ønsker at vide hvad der er rigtigt og forkert i naturen. Find ud af hvad naturen siger folket, og kom så og sig os hvad de siger den siger.”

“Men folket mener mange forskellige ting om hvad naturen siger”, indvendte opinionsmåleren. “Man kan ikke blot spørge hvem som helst om hvad der er godt og skidt, for som man råber i skoven får man svar.”

“Jamen, så spørg forskellige mennesker”, sagde kongen, “vi har hårdt brug for gode råd om naturen, og to råd er vel bedre end et.”

“Vi i det lille og kultiverede land ønsker også at vide hvad der er godt og skidt for naturen”, tilføjede dronningen. “Find også ud af om folket tror ulven kommer eller ej, og om det vil medføre nye gener for naturen.”

Og sådan blev det. Opinionsmåleren drog ud i det lille og kultiverede land og i det store og vilde land for at spørge folket til råds. Allerførst gik han til biologerne, for han troede at kunne finde svaret blandt dem der vidste mest om naturen. De måtte jo have særlige evner og forudsætninger for at forstå og tyde naturen mente han.

Biologer i begge riger havde i mange generationer været optaget af hvordan naturen havde udviklet sig. Men naturens historie var lang og fuld af huller, for den efterlod kun få umælede fossile vidnesbyrd. Desværre for opinionsmåleren betød de mange dunkle områder at der var mange forskellige forestillinger om hvordan naturen havde udviklet sig. Det var svært at blive enige om ret meget, andet end at der i hvert fald skete forandringer i naturen. Nogle fokuserede på at livet i naturen var en evig kamp for overlevelse, og at kun de stærkeste overlevede. Andre mente at samspil og tilpasning var vigtigere.

De mest moderne biologer, der brugte de nyeste metoder, mente at man i udforskningen af livets allermindste dele kunne finde sandheden. De havde lært sig at ændre på de levende væsners egenskaber og at flytte en egenskab fra et levende væsen til et andet. På grund af den store beherskelse af livet de besad, mente de også at denne viden måtte være sandheden om livet. “Kan I da fortælle mig hvad der er godt og skidt i naturen, om ulven kommer over den faste forbindelse eller ej, og om det vil skabe så mange nye gener endda”, spurgte opinionsmåleren.

“Ulven kommer ikke over den faste forbindelse”, lød svaret prompte og med stor overbevisning. “Vi forventer kun få nye gener som følge af den nye forbindelse, og de vil være næsten uden betydning i den store sammenhæng. Kun ved at ændre naturen kan vi sikre rigernes fremtid. Der findes intet uberørt, alt er allerede berørt,

og der er intet der ikke bør berøres så længe det er til menneskets fordel. Mennesket er en håndværker og tekniker der kun overlever i kraft af sin evne til at omskabe naturen. Stækkes mennesket for disse evner vendes naturen imod os. Men der findes en anden virkelig farlig ulv, og den er i mennesket selv. Det er illusionen om den uberørte natur og dens ukrænkelighed.”

“Men kommer ulven så?” spurgte opinionsmåleren der synes det lød lidt forvirrende med to ulve.

“Vi gør hvad vi kan for at forhindre det”, svarede de, og det var især sidstnævnte ulv de talte om. “Vi har studeret livet i det allermindste og set hvordan arven gives videre fra generation til generation. Naturen bør formes til menneskets fordel. Det vil være umoralsk ikke at gøre det når det gælder om at bekæmpe verdens elendighed.”

Opinionsmåleren var stadig usikker på om ulven ville komme eller ej. Han gik derfor til andre biologer der mente at man ikke blot skulle se på detaljen, men også på helheden i naturen. De betragtede naturen som et system hvori de enkelte dele stod i et forhold til hinanden. Opinionsmåleren spurgte til det gode og det onde og om ulven ville gå over broen eller ej. “Den gode natur er den natur der ikke forandres så let. Den er robust i forhold til mange forskellige påvirkninger, også menneskets. Sådant en natur indeholder typisk mange forskellige dyr og planter samtidig med at der er mange af dem. Desuden indgår de i mange komplicerede forbindelser med hinanden. Den robuste natur findes især i uberørte områder, for her er dyrene og planterne tilpasset hinanden gennem lang tid. Naturen i det lille og kultiverede land er allerede for berørt til at ulven vil være en virkelig trussel. Ulven vil ikke kunne klare sig. Men den uberørte natur er desværre meget sårbar overfor gener fra invaderende dyr og planter. I det store og vilde land vil kultiverede dyr og planter formet af menneskehånd tillige med fiskenes nye ruter kunne bringe den oprindelige uberørte natur i ubalance, og det er ikke godt.”

“Ikke godt for hvem?” ville opinionsmåleren vide.

“Det er ikke godt for den eksisterende natur.

Også menneskets fremtid vil blive usikker fordi den ændrede natur tit vil være mere sårbar. Ændringer i naturens sammensætning svækker ofte naturens modstandskraft overfor menneskets aktivitet. En robust natur er en fordel for mennesket.”

Og mere ville biologerne ikke sige om den sag, for de følte allerede at de var gået for vidt ud i hvad der var godt og ondt. Gennem århundreder havde naturvidenskabens motto været: “Alting er hvad det er og intet andet”. Med det mente de at der ikke var nogen ånd i naturen, og at naturen var sådan som vore sanser kunne fortælle den var. Det mente mange videnskabsmænd stadig, og de satte et skarpt skel mellem natur og moral. Naturen tilhørte naturvidenskaben og moralen mennesket.

For opinionsmåleren var det værdifulde oplysninger om naturen. Blot gav det langt fra noget klart svar, og uenigheden blandt biologer om hvad der var det rigtige og forkerte kunne ikke blive meget større syntes han.

Opinionsmåleren tænkte på det lille og kultiverede land. Biologer havde opdelt alverdens dyr og planter i hjemmehørende og ikke-hjemmehørende arter. Ganske vist havde ulven tidligere holdt til i det lille og kultiverede land, men den havde ikke kunnet udholde al den kultur og var flygtet. Det var så længe siden at næppe nogen huskede det.

Og han tænkte på det store og vilde land. Fiskenes nye vej gennem sundet ville medføre ændringer i naturen, og det kunne skabe ubalance, men på den anden side var den faste forbindelse vel også til menneskehedens fordel?

Opinionsmåleren var tvivlrådig. Han følte sig klogere, men ikke afklaret. Det så ud som om biologernes egne ideer om hvad der var bedst for samfundet også havde indflydelse på hvordan de opfattede og tolkede naturen. Han fandt det mere rimeligt om mottoet for naturvidenskaben havde været “ingenting er hvad det er, men kun det vi gør det til”!

“Et dårligt tegn. Jeg må gå andre veje”, sagde han til sig selv. “Jeg må til rigernes store og magtfulde organisationer, især dem med en utilsløret

interesse i naturen. Med den viden jeg har indsamlet ud i det biologiske skulle jeg være godt rustet til at forstå hvad de siger." Han drog til landbrugsorganisationerne og miljøorganisationerne for det var tydeligt at de kerede sig om naturen. Først kom han til landbrugsorganisationernes mægtige og betydningsfulde haller, og det i det lille og kultiverede land for de havde så meget landbrug. "Kan I da fortælle mig hvad der er godt og skidt i naturen, om ulven kommer over den faste forbindelse eller ej og om det vil skabe så mange nye gener endda", spurgte han.

"Det gode er at have mange forskellige dyr og planter," kunne de oplyse på informationskontoret. "Stor diversitet betyder at vi har et bredt materiale som vi kan bruge når vi skal forbedre vore planter og husdyr. For det er netop i mangfoldigheden vi finder de nye egenskaber som vi ønsker at tilføre vore husdyr og planter. Mangfoldigheden er meget værdifuld, og vi må værne om den. I naturen er den udsat for mange farer, det ved alle, og for at beskytte den er det bedre at opbevare den i sikre banker. Vi kalder det for biobanker. Det er ligesom med al anden kapital. Mennesket har en aktie i det selskab som vi kalder naturen. Det gode er hvad der kan øge afkastet for det gavner aktionærerne, det vil sige menneskene. Men der skal også tages hensyn til husdyrene i den udstrækning vi har råd til det."

"Men hvad så med ulven", spurgte opinionsmåleren for det havde han ikke fået svar på. "Den kan jo da godt lide grise", sagde han, for det havde han hørt i et eventyr.

"Ulven er en alvorlig trussel mod landbruget", lød det fra informationsskranken. "Men for det tilfælde at ulven skulle komme har vi indsamlet et eksemplar af hver enkelt race i hele landet. De står i sikre biobanker. Skulle ulven komme og æde grisene kan de altid hentes frem og bringe landet på fode igen, det vil sige tilbage i den oprindelige tilstand fra efter ulven forsvandt og før den kom igen. Det er klart at broen vil betyde mange fordele, især for det store mejeri vil det være vigtigt nemt at kunne få mælk over sundet. Generne som ulven vil kunne påføre landet er en risiko vi må løbe, men som må begrænses."

Opinionsmåleren fortsatte sin færd. Han gik til en miljøorganisation i det store og vilde land,

for de måtte alligevel vide bedre besked end dem i det lille og kultiverede land. "Forbundet med Naturen" stod der på døren. Og de forklarede: "Vi ser det sådan at det er rigtigst at sige at naturens mangfoldighed ikke tilhører nogen. Den er sin egen og har en værdi i sig selv. Det føler vi er rigtigst. Men det er ikke så smart at sige at den ikke tilhører nogen, for så vil nogen snart påstå at de har opfundet den og gøre den til sin for at tjene penge på den. Derfor siger vi hellere at den er menneskeheds fællesej. Men den skal blive i sit naturlige og oprindelige miljø, for det er der den trives og udvikles. Det gode er at give naturen plads, lade den udvikle sig og klare sig selv. Det sikrer en natur der kan vare ved."

"Mener I så ulven hører til i det lille og kultiverede land? Og hvilken vej gennem sundet er den rigtige for fiskene?" ville opinionsmåleren vide.

"Vi er meget delte i den sag. Ulven hører jo oprindeligt til i det lille land, men det er også klart at ulven vil være en trussel for det lille og kultiverede land. Det er klart at den rigtige vej gennem sundet for fiskene er den de ville følge hvis ikke de var påvirket af mennesker. Vi arbejder på at definere og bevare det oprindelige."

Opinionsmåleren tænkte over kongens problem med naturens uberørte berørthed. Og på dronningen i det lille og kultiverede land der ikke vidste om ulven kom, og om det ville medføre så mange nye gener endda. Han syntes stadig ikke han havde fået besked og følte sig endnu mindre afklaret end før. Han ville gøre et sidste forsøg. Han ville gå til dem der forsker i det gode og det onde, de måtte da kunne give klar besked. Han begav sig på vej til dem med forstand ud i filosofi og etik.

Meget snart fik han bange anelser. Ligesom biologerne og interesseorganisationerne var også filosofferne meget forskellige, og heller ikke de kunne blive enige. De lå i strid med hinanden og forsvarede deres egne gebeter. Opinionsmåleren sukkede, for han frygtede at få modstridende svar endnu en gang. Deri fik han ret, blot var det hele endnu mere forvirrende.

Straks blev han belært om at konflikten stod mellem nytteetikere og pligtetikere, for på den tid var det populært at fremstille det sådan. Og

populært var det sandelig, for med denne forenkling var det meget bekvemt for almindelige borgere at finde ud af hvilken retning de selv tilhørte. Nytteetikerne mente at man udelukkende skulle vurdere handlinger ud fra deres konsekvenser, og altså se bort fra den handlendes intentioner eller sindelag, og at det gode var det der gav mest nytte. For pligtetikerne var ikke blot konsekvensen, men også handlingen og det sindelag den blev udført med etisk. At slå ihjel var altid en uetisk handling, uanset at for eksempel mordet på en ondskabsfuld diktator ville kunne skabe nytte og velfærd for mange og kun skade nogle få. For pligtetikerne var der visse morallove mennesket havde en pligt til at følge. Men pligt var et gammeldags ord som det moderne og frie menneske helst ville undgå. Så ingen ville kaldes pligtetiker længere, det var passé. Dertil kom samtaleetikerne der mente at selve samtalen måtte være etikens centrum.

Uenigheden var fuldkommen. Antallet af etiske retninger kunne de ikke enes om, men værst af alt kunne de ikke blive enige om hvad etik egentlig var. Opinionsmåleren konstaterede som noget af det første at filosofferne var uenige om hvori uenigheden bestod, og de roste ham for denne indsigt. Han huskede på kongen i det store og vilde land og på naturens uberørte berørthed. Måske, tænkte han, idet han fattede håb igen, for også dette havde lydt så filosofisk, måske jeg alligevel her finder et svar til kongen i det store og vilde land. Han gik ind i en stor bygning med mange filosoffer og spurgte som han havde spurgt de andre: "Kan I da fortælle mig hvad der er godt og skidt i naturen, om ulven kommer over den faste forbindelse eller ej og om det vil skabe så mange nye gener endda." Det kunne de, for de havde et svar på næsten alt.

"Det gode er det der er nyttigt for mennesket", sagde de og alle var enige deri. "For enhver handling skal man afveje fordele og ulemper, og er fordelene størst så er det nyttigt. Det kan selvfølgelig være svært at sammenligne fordele og ulemper for der kan opstå nye og uforudsete gener. Afgørelsen må bero på et skøn, men ikke hvilket som helst, det må være et kvalificeret skøn. Mennesket griber ind i naturen for at skabe velstand og livskvalitet, og det kan godt ske på bekostning af naturen så længe fordelene for menneskene er større end ulemperne for naturen."

For opinionsmåleren lød det som om alt kunne lade sig gøre med den argumentation. Selv om det ikke stod på døren var han klar over at han var kommet til nytteetikerne. "Er der slet ikke noget der er så skidt at lige meget hvor godt det er for noget andet så må vi alligevel sige nej?" ville han vide.

"Principielt kan man ikke forestille sig noget så skidt at man ikke ville kunne forestille sig en endnu større gavn for nogle andre. Det gælder jo menneskeliv!" svarede de triumferende. Opinionsmåleren vidste godt at det var svært at argumentere imod at redde mennesker fra død og sygdom. "Hvordan skal vi se på ulven der kan komme over broen og fiskene der svømmer en anden vej?"

"Den faste forbindelse er til meget stor gavn for mennesket. At en enkelt ulv eller to skulle komme til det lille og kultiverede land eller fiskene svømme en anden vej er små gener set i forhold til fordelene for menneskene."

Det var jo da et synspunkt. Mennesket har altid ret, og naturen kommer i anden række. Men det var næppe et svar dronningen og kongen ville være tilfreds med. Han måtte hellere spørge flere etikere til råds og det gjorde han.

"Jo, der er en grænse for hvilke indgreb i naturen vi kan tillade os", sagde en filosof i et lille og afsides kontor. "Nogle indgreb kan accepteres, andre kan ikke. Naturen hænger sammen. Livssammenhængen mellem dyrene og planterne er sårbar og må beskyttes ikke alene for menneskets skyld, men også for naturens egen skyld. Deri består etikken for naturen. Man kunne tale om at mennesket har en pligt overfor naturen, men jeg foretrækker at tale om naturens integritet. Herved forstår jeg en helhed eller sammenhæng der kan ødelægges hvis vi berører den. Integriteten opstår gennem naturens historie. Ulven har været længe væk fra det lille og kultiverede land. Den er en del af historien, men den har været væk så længe at den ikke længere indgår i en livssammenhæng, og den vil derfor kunne vise sig at være en trussel imod det lille og kultiverede lands kultiverede natur."

For opinionsmåleren lød det som om naturen var urørlig, og han kunne ikke forstå hvordan noget menneske kunne have det synspunkt. Igen måt-

te han tænkte på hvad kongen i det store og vilde land havde sagt om naturens uberørte berørthed. "Mener du virkelig at vi slet ikke kan tillade os at ændre på naturen", spurgte han.

"Vi griber hele tiden ind i naturen, men vi må også hele tiden have livssammenhængen for øje. Det gælder om at bevare de sammenhænge der er imellem naturens dyr og planter, for det skaber stabilitet og øger naturens bæredygtighed. Det kræver stor viden, og det er vi trods videnskabens fremskridt ofte ikke i besiddelse af. Forsigtighed er derfor passende så længe vi ved så lidt om konsekvenserne af det vi gør ved naturen og om de gener vi påfører den. Vi ved ikke så meget om betydningen af at fiskene svømmer en anden vej, eller at den kultiverede natur breder sig i den vilde natur."

"Vi ved så lidt", gentog opinionsmåleren for sig selv. Det var heller ikke noget godt svar, hverken til dronningen eller kongen. Men ellers syntes han der var megen mening i svaret. Han var blot usikker på om man nogensinde ville opnå stor nok viden til at gøre noget som helst med naturen på en etisk forsvarlig måde. "Hvordan får vi mere at vide", spurgte han sig selv. Mens han tænkte over dette kom han til en filosof som gik og samtalte med sig selv, for filosofen studerede samtaleetik. Opinionsmåleren tænkte at her kunne han måske lære hvordan dronningen i det lille og kultiverede land og kongen i det store og vilde land igen ville kunne lære at forstå naturens sprog. Og han spurgte om hvad der var godt og skidt i naturen, hvad der var den rigtige vej for fiskene og om ulven ville komme.

"Det gode er at lade det bedste argument i samtalen være afgørende. Samtalen viser hvilke værdier de forskellige parter har, og den skaber gensidig forståelse for hinanden. Men det kræver at man viser respekt for hinanden, at man møder den anden med et åbent sind og intet skjuler."

Det må være dét kongen i det store og vilde land vil vide, tænkte opinionsmåleren begejstret, nu

kan jeg vise hvordan man samtaler med fiskene og få at vide hvilken rute de selv finder mest rigtig og værdifuld! "Hvordan samtaler man med fiskene og naturen?" skyndte opinionsmåleren sig at spørge.

"Det kan man ikke, i hvert fald ikke i den forstand som jeg her taler om. Naturen vil aldrig kunne være en ligeværdig samtalepartner, naturen er stum for mennesket. Etikken og samtalen er et forhold mellem mennesker. Når vi siger at noget i naturen er godt eller ondt, vil det altid være fordi mennesket lægger sine egne værdier ud i naturen. Det er mennesket der tillægger naturen værdier. Nej, samtale med naturen kan vi virkelig ikke", sagde filosofen.

Så tæt på og så dog alligevel ikke, tænkte opinionsmåleren, og han var overordentlig skuffet. Situationen syntes ham håbløs. Han vendte sig for at gå. "Men du må ikke gå nu hvor vi lige har startet en samtale", kaldte samtaleetikerens. Men den opgivende opinionsmåler hørte ikke længere efter hvad filosofen sagde. Opinionsmåleren følte ikke han kunne komme længere, og man ventede ham allerede i de kongelige gemakker

Princippet om samtale var godt, men med naturen kunne man ikke samtale! Han havde ikke fundet noget endeligt svar, men mange forskellige svar. Han var blevet klogere, men der var om muligt endnu flere ubesvarede spørgsmål. Han vendte tilbage til dronningen i det lille og kultiverede land og kongen i det store og vilde land. Han fortalte om alle sine samtaler og om hvad de forskellige mennesker mente om sagen. Der blev lyttet opmærksomt og man sagde "aha", "nå sådan" og "ih, nej da" alt imens man lagde ansigtet i vigtige og betydningsfulde folder. De kongelige blev klogere på hvad folket tænkte om naturen, men forstod stadig ikke selv naturen.

På en måde var det også ligemeget, for det var allerede for sent. Broen stod færdig.

